

Jan Przybyłowski

Duszpasterstwo młodzieży w grupach

Studia Włocławskie 7, 167-182

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JAN PRZYBYŁOWSKI

DUSZPASTERSTWO MŁODZIEŻY W GRUPACH

W ocenie religijności młodego człowieka należy uwzględnić różne stopnie dojrzałości wiary, przynależności i uczestnictwa w życiu Kościoła, a także różne poziomy konsekwentności moralnej.¹ Młodzi chrześcijanie to nie tylko gorliwi uczniowie Chrystusa o wierze wzrastającej, o jakich marzy każdy duszpasterz, ale również ludzie wątpiący, o niedojrzałej, niepełnej lub zaczynającej się wierze, a także ludzie poszukujący w stadium wiary gasnącej lub kontestującej. Wiara młodych ludzi kształtuje się zarówno w procesie uczenia się od innych ludzi, jak również poprzez osobiste doświadczania, których źródłem jest uczestnictwo w życiu Kościoła. W pierwszym przypadku duże znaczenie ma autorytet osób, które udzielają informacji religijnych, oraz emocjonalny związek odbiorców z nadawcami. Z badań empirycznych wynika, że im większy jest autorytet i emocjonalne związki między nadawcą i odbiorcą, tym wiedza religijna głębiej trafia do świadomości jednostki i tym większy ma udział w formowaniu podstaw wiary. Wiadomości uzyskane przez dziecko (3-12 lat) od lubianych rodziców czy katechetów mają większy wpływ na kształtowanie świadomości religijnej niż te same wiadomości uzyskane w tym czasie od kolegów. Jednak ich rola zmienia się w okresie dorastania, kiedy wzrasta autorytet grupy rówieśniczej i przyjaciół, a zmniejsza się autorytet rodziców i nauczycieli. Występuje tu mechanizm przeniesienia autorytetu na informacje o przedmiocie, które te osoby podają. Ma to szczególne znaczenie dla powstawania dewiacji religijnych w okresie dorastania, kiedy agresja, wywołana konfliktami młodzieży z rodzicami lub innymi osobami dorosłymi, może być świadomie lub nieświadomie przeniesiona na Kościół, który należy do świata osób dorosłych.² W orędziu do wiernych wystosowanym na zakończenie IV Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów wskazano na znaczenie rozwoju nowych, młodych pokoleń, które są coraz bardziej świadome siebie. Ojcowie synodalni stwierdzili, że „z powodu swej liczebności i wartości oraz ze względu na nadzieję, jaką stanowią dla przyszłości, mają one wielkie znaczenie dla rodzaju

ludzkiego. Tendencje, które przenikają nasze społeczeństwo, odbijają się szczególnie żywym echem w tych pokoleniach. Z całą mocą dają one wyraz rozdarciu kulturalnemu i następstwom zmian społecznych. Częstokroć młodzi płacą za błędy i upadki starszego pokolenia. Częściej są ofiarą fałszywych przywódców, którzy wykorzystują ich szlachetność i wielkoduszność”.³ W środowisku młodzieżowym wzrasta przez to liczba osób mających problemy zarówno natury religijnej, jak i egzystencjalnej. Rośnie również grupa młodych ludzi „zagubionych” tak w świecie, jak i w Kościele, najczęściej z powodu zaniedbań lub wypaczeń o charakterze wychowawczym.

Kościół, zawłaszczony przez ludzi dorosłych, z wielkimi trudnościami może stać się „domem” wiary dla młodych ludzi. Życie wiarą na co dzień jest możliwe przy założeniu, że uczeń Chrystusa jest zdolny do posiadania siebie. To decyduje o jednostkowej tożsamości i indywidualności osoby ludzkiej, czyli o tej części człowieczeństwa, którą Bóg oddaje do dyspozycji człowieka i czyni go za nią bezpośrednio odpowiedzialnym; jest to zatem „terytorium” tych relacji do drugiego człowieka, na którym może on w twórczy sposób realizować miłość osobową, czyli kochać bliźniego za dobro, które jest w nim. Realizacja miłości bliźniego domaga się tworzenia relacji wspólnotowych. Młodzi ludzie, którzy szukają oparcia w małych grupach, zaczynają rozmawiać z rówieśnikami o swoich problemach, ale nie są w stanie ich rozwiązać. Potrzebna jest zatem pomoc wspólnoty o charakterze eklezjalnym. Zanim jednak zostanie złożona propozycja wspólnotowa, trzeba najpierw gruntownie poznać „świat” młodzieży i z miłością, i z zaufaniem określić znaki pozytywne, które świadomie czy nieświadomie wyrażają młodzi ludzie. Tworzenie grup kościelnych ma dopiero wtedy sens, gdy zaproszenie można skierować do młodych ludzi bezwarunkowo. Ponieważ w grupach eklezjalnych dokonuje się „wtajemniczenie” w Chrystusa i „uwspólnotowienie”, młodzi ludzie mają prawo wnieść w życie grupy nie tylko obiektywnie zweryfikowane „dobro”, ale również subiektywnie doświadczane dobrodziejstwa.⁴ Wątpliwości młodego człowieka związane z wiarą, dystansowania się od wiary Kościoła (Chrystus – tak, Kościół – nie) nie należy zatem uważać za przejaw zubożenia duchowego lub źle rozumianej wolności ducha. Młody człowiek, na pytania dotyczące wiary, nie oczekuje bowiem odpowiedzi typu eschatologicznego (typowego dla Kościoła), gdyż jego sytuacja egzystencjalna domaga się, aby została udzielona odpowiedź o charakterze antropologicznym (typowa dla ogólnie rozumianego wychowania, bez koniecznych związków z Kościołem).⁵ Dzieło wtajemniczenia i uwspólnotowienia powinno brać swój początek, „swoją punkt wyjścia w dążeniu młodych do twórczości, sprawiedliwości, wolności i prawdy. Powinno ono odpowiadać ich

dążeniom do współodpowiedzialności w życiu kościelnym i świeckim oraz ich skłonności do miłowania Boga i bliźniego”.⁶

Rozwój Kościoła jest możliwy jedynie w oparciu o ideę komunii, dlatego tak ważne jest rozbudzanie w młodych ludziach poczucia wspólnoty. W kształtowaniu wspólnotowości dużą rolę spełnia zarówno świadomość religijna, jak i pogłębiona duchowość, profilowana przez aktywne uczestnictwo w liturgii. Podstawowa wiedza religijna i formacja duchowa są oparciem dla aktywności młodych ludzi, która może realizować się na czterech płaszczyznach: edukacji (poznawanie nauki Kościoła), pedagogii (wychowanie chrześcijańskie), formacji duchowej i działań ewangelizacyjno-apostolskich.⁷ „Do wypełniania tej misji upoważniają ich i zobowiązują sakramenty chrześcijańskiej inicjacji” (ChL 33), przez które mają udział w jedynym kapłaństwie Chrystusa.

Przyjmując praktyczne założenie, że młodzi ludzie potrzebują pomocy, aby mogli w sposób dojrzały dokonać osobistego wyboru drogi wiary wtajemniczonej i uwspólnotowionej, należy docenić wszelkie wysiłki tworzenia grup, poprzez które organizować można służbę wychowawczą, dostosowaną do konkretnych potrzeb młodzieży i do jej zdolności podejmowania dojrzałej decyzji na rzecz wiary. Należy jednak pamiętać, że wybór drogi wiary przez młodego człowieka nie stwarza „faktu wiary”, czyli nie jest to jeszcze decyzja podjęta raz na zawsze. W grupach eklezjalnych chodzi zatem o taki typ wychowania, który zakładałby wyraźną troskę o ostateczny charakter decyzji dotyczących wiary, a jednocześnie respektujący generalnie cały proces personalizacji i humanizacji życia ludzkiego.⁸

I. Ingrediencje duszpasterstwa grupowego

Żadna grupa religijna nie może być Kościołem i nie może zrodzić Kościoła, ale też Kościół nie może być „przenoszony” do grup. Grupy podejmują zadania związane z promowaniem Ewangelii i urzeczywistnianiem Kościoła poprzez wtajemniczanie (doświadczenie spotkania) i uwspólnotowienie – współlistnienie i współtworzenie. To przeniesienie osi kościelnej zawiera w zarodku kryterium nowego sposobu działania Kościoła. Nie chodzi tu o rozszerzanie obecnego „systemu kościelnego”, mającego jako punkty centralne sakramenty i życie duchownych, ale jest to dążenie do wyłonienia nowego modelu bycia Kościoła, w którym zasadniczym zagadnieniem stanie się Słowo i obecność ludzi świeckich.⁹ W grupach rodzą się nowi wyznawcy Chrystusa poprzez słuchanie Słowa (wiera rodzi się ze słuchania) i doświadczanie miłości wspólnotowej, ale ich „ukościelnienie” może dokonać się jedynie we wspólnocie Kościoła powszechnego.

1. Duszpasterstwo grupowe – definicja

Za duszpasterstwo grupowe można uznać zorganizowaną działalność zbawczą Kościoła, polegającą na służbie osobom tworzącym grupy, czyli połączonym więzią wewnętrzną (duchową) i zewnętrzną (instytucjonalną), która rodzi poczucie wspólnotowości.¹⁰ Grupę tworzą ludzie, wyodrębniający się na sposób formalny lub nieformalny z otoczenia i określający się jako „my”. Grupa powstaje w momencie zaistnienia relacji „my” i nastawiona jest na realizowanie wspólnego dobra i respektowanie zasady dobra wspólnego, pomocniczości i solidarności. Każda mała grupa powinna uwzględniać społeczności większego wymiaru: rodzinę, wspólnotę lokalną, naród, ludzkość.

Duszpasterstwo grupowe zajmuje się grupami eklezjalnymi, czyli autonomicznymi rzeczywistościami kościelnymi, które charakteryzują się wiernością doktrynie i moralności głoszonej przez Kościół, realizują zadania zgodne z celami pastoralnymi wspólnoty kościelnej i pozostają w jedności z ordynariuszem miejsca. Dla wszelkich grup eklezjalnych punktem odniesienia jest cały Kościół, którego manifestacją lokalną jest diecezja i parafia. Każda grupa o charakterze eklezjalnym może się rozwijać prawidłowo tylko w ramach całego Kościoła, ale jednocześnie cały Kościół, jako wspólnota, ściśle jest złączony ze wspólnotami podstawowymi (diecezja, parafia) i działającymi tam grupami.

Grupy kościelne spełniają ważną rolę w duszpasterstwie, z zastrzeżeniem, że żadna wspólnota osób nie jest dla siebie samej odbiciem całego Kościoła. Każda bez wyjątku grupa eklezjalna potrzebuje zarówno łączności z całym Kościołem (strukturalnie, hierarchicznie i personalnie), jak również powiązania lub nawet zespolenia z innymi wspólnotami, tak samo zresztą jak inne wspólnoty potrzebują tej jednej konkretnej grupy i są ku niej zwrócone. Jednym z ważnych zadań duszpasterskich jest kojarzenie wspólnot i konsolidowanie ich działalności (ewangelizacja, apostołstwo, edukacja i wychowanie, formacja duchowa) w realizowaniu pośrednictwa zbawczego.

Grupy mogą mieć w swoim programie odnowę duchową swoich członków, poszerzoną formację wewnętrzną, zadania wychowawcze, uzdrowienie relacji osobowych w życiu społecznym, funkcje terapeutyczne. W perspektywie pastoralnej grupa jest uprzywilejowanym miejscem dla wychowania bardziej personalnego, zdolnego do udzielania pomocy w dojrzewaniu osobowym, a także przygotowania na przyjęcie orędzie zbawienia i bardziej umotywowanego doświadczenia związanego z rozumieniem i przeżyciem Kościoła.¹¹ **Odnowa Kościoła nie powinna jednak stanowić dla członków grup celu ich działalności.**¹² Kiedy bowiem w grupie utwierdzi się przekonanie, że przeprowadzenie reformy w Kościele jest niemożliwe, jej członko-

wie mogą traktować swoje funkcje jako paralelne do tradycyjnego Kościoła.¹³ Celem duszpasterstwa grupowego jest natomiast dynamizowanie ruchów, wspólnot, zrzeżeń po to, by mogły skutecznie działać jako „zaczyn” we wspólnocie Kościoła, a także chronienie ich od przeobrażenia się w sekty.

2. Potrzeba duszpasterstwa grupowego

Przed współczesnym duszpasterstwem stoi trudne zadanie, jakim jest formowanie postaw wiary i kształtowanie sumień młodych członków Kościoła. Małe grupy mogą udzielać im pomocy w poznawaniu wartości ewangelicznych, które są podstawą godności i treścią fundamentalnych praw człowieka. Pomagają one skutecznie w formowaniu wiernych świadomych i współodpowiedzialnych za Kościół. W rozwoju tych małych wspólnot duże znaczenie ma konfrontacja własnego przeżycia wiary z wiarą innych członków wspólnoty.¹⁴

W osobie człowieka zbiegają się w jedną strukturę czas – przestrzeń i słowo – działanie (elementy informacji), stając się częścią ludzkiego doświadczenia wspólnoty. Wzajemna zależność między przekazywaniem informacji a wspólnotą jest dobrze zaznaczona w językach romańskich, gdzie słowa: informować (informacja) i wspólnota posiadają wspólny temat: *communicare* (*communicatio*) i *communio*. Wspólnota jest ukierunkowana z jednej strony na Boga (Stwórcę i Zbawiciela), a z drugiej na środowisko społeczne, w którym dokonują się zdarzenia historiozbowcze i eklezjalne zarazem. Można zatem stwierdzić, że człowiek, włączając się w życie grupy kościelnej, przygotowuje się do wypełnienia swojego powołania wiary i życia, ale jednocześnie wychowuje do udziału w życiu społeczeństwa i wspólnoty Kościoła.¹⁵

Współcześni socjologowie religii podkreślają znaczenie procesów sekularyzacyjnych, które powodują stały spadek znaczenia religii w społeczeństwie,¹⁶ ale jednocześnie odwołują się do tezy indywidualizacyjnej (Karl Gabriel), a nawet do tezy deprywatyzacji religii (José Casanova).¹⁷ W socjologii amerykańskiej paradygmat sekularyzacji jest zastępowany modelem rynku, racjonalnego wyboru czy religijnego kapitału ludzkiego (Rodney Stark, Laurence Iannacone, Roger Finke). Pluralizm światopoglądowy, który dawniej był traktowany jako integralny element teorii sekularyzacji, powodujący relatywizację treści religijnych i subiektywizację statusu sumienia, jest obecnie uznawany za ważny element religijnego rynku. Podaż religijnych „dóbr” stymuluje popyt oraz poszukiwanie takich kontekstów społeczno-kulturowych, które pozwalają optymalizować religijne kompetencje jednostek. Istnieje jednak niebezpieczeństwo, że religia będzie wówczas trak-

towana jako swoisty „towar”, który wybiera klient spośród wielu „dóbr” na rynku światopoglądowym.¹⁸

Odzwierciedleniem zasygnalizowanych problemów są przemiany zachodzące w świadomości młodych członków Kościoła. Szczególnie mocno zauważalne jest to w parafiach, które są podstawową strukturą organizacji kościelnej, miejscem spotkania chrześcijanina z Kościołem. Parafia terytorialna pod wpływem przemian społeczno-kulturowych traci możliwość odgrywania roli instytucji stabilizującej postawy i zachowania religijne katolików. Jednak rozluźnienie więzi z parafią najczęściej nie pociąga za sobą zerwania związku z Kościołem jako całością. Jawi się zatem potrzeba organizacji duszpasterstwa grupowego w formie zwyczajnej i nadzwyczajnej, którego celem byłoby włączenie w czynne życie Kościoła wszystkich jego członków, a szczególnie niesienie pomocy zagubionym młodym ludziom. Duszpasterstwo podstawowe skierowane jest przede wszystkim do ludzi nawróconych i uczestniczących w życiu Kościoła. Współcześni chrześcijanie potrzebują coraz częściej „duszpasterstwa nawrócenia”, gdyż niedojrzała postawa wiary dystansuje ich od wartości ewangelicznych i od czynnego udziału w życiu Kościoła, a zwłaszcza parafii.¹⁹ Duszpasterstwo nawrócenia młodych ludzi powinno brać swój początek, „swój punkt wyjścia w dążeniu młodych do twórczości, sprawiedliwości, wolności i prawdy. Powinno ono odpowiadać ich dążeniom do współodpowiedzialności w życiu kościelnym i świeckim oraz ich skłonności do miłowania Boga i bliźniego”.²⁰

3. Powstawanie grup

Wspólnoty religijno-kościelne są ukonkretnieniem szerszej pojętych ruchów religijnych, powstających na gruncie potrzeb, w których zaznacza się bliski związek wiary i życia, Kościoła i społeczeństwa. Ten związek znajduje swoje odzwierciedlenie w „znakach czasu”. Kościół, którego obowiązkiem jest badać znaki czasu, powinien wyjaśniać je w świetle Ewangelii w sposób dostosowany do mentalności każdego pokolenia, aby odpowiadać ludziom na ich odwieczne pytania dotyczące sensu życia obecnego i przyszłego oraz wzajemnego ich stosunku do siebie. Zadaniem Kościoła jest zatem poznawać i rozumieć świat współczesny, a także jego nieraz dramatyczne oczekiwania, dążenia i właściwości (KDK 4).

Ruchy religijne są odpowiedzią na **coraz większą wiedzę o człowieku i świecie. To jest pierwszy impuls do wspólnotowego działania.**²¹ Wiedza o człowieku jest niezbędna w duszpasterstwie grupowym, którego jednym z celów jest dotarcie do wnętrza człowieka, aby ukazać mu dobro, mądrość, prawdę Ewangelii, a jednocześnie pomóc w przyjęciu Jezusa jako Zbawicie-

la, a także umiejętnie towarzyszyć mu w drodze do wspólnoty. Człowiek współczesny odkrywa permanentnie i coraz jaśniej prawidła życia społecznego, ale też waha się co do kierunku, jaki należałoby nadać temu życiu. Przyczyną tego jest uwikłanie wielu współczesnych ludzi w skomplikowane sytuacje, z powodu których przeżywają oni trudności w trafnym rozeznaniu podstawowych wartości i zarazem w należyтым godzeniu ich z nowo odkrytymi. Dlatego też gnębi ich niepokój, gdy miotani to nadzieją, to trwogą, stawiają sobie pytania o współczesny bieg spraw. Ten bieg spraw prowokuje, a nawet zmusza ludzi do odpowiedzi na podstawowe pytania egzystencjalno-religijne (KDK 4).

Drugim czynnikiem warunkującym powstawanie ruchów religijnych jest właściwy czas. Każdy ruch religijny posiada właściwą sobie godzinę – swój „kairos”, przez który ujawnia się obecność i działanie Ducha Świętego w aktualnej rzeczywistości. Ruchy często tracą swój dynamizm i odrębność, gdy wypełnią swą dziejową misję, ale pozostawiają głębokie znamię na życiu wspólnoty kościelnej i na myśleniu teologicznym. Ruchy religijne mają wyraźny charakter profetyczny. Posługują się one nowym językiem, który lepiej wyraża twórcze zaangażowanie człowieka w sprawy Kościoła i rozwój społeczności ludzkiej. Powstawanie nowych ruchów jest zatem odpowiedzią na dostrzeżoną potrzebę Kościoła, a ich dynamizm powstawania może być znakiem przemiany, a także prawdziwym wyzwaniem skierowanym do członków wspólnoty kościelnej i społeczeństwa.²²

Trzecim elementem charakteryzującym ruchy religijne jest „nowość”. Ruchy religijne koncentrują się najczęściej na jednej dziedzinie egzystencjalnej lub religijnej z zaznaczeniem ich chrześcijańskiego charakteru, dlatego w nowy sposób odnoszą się do dotychczasowych form życia i działalności Kościoła. Służą to z jednej strony „oczyszczeniu” Kościoła z przygodnych naleciałości, a z drugiej strony „ożywieniu wspólnotowych sił”, dzięki czemu Kościół wchodzi bardziej twórczo i odważnie w nowe czasy i środowiska, bogaci się wewnętrznie i zdecydowanie podejmuje zadania duszpasterskie.²³

Dzięki małym grupom odnowa duszpasterskiej działalności Kościoła jest również jej odmłodzeniem. Traktowanie z większym zaufaniem inicjatyw podejmowanych przez młodzież, umożliwianie realizacji różnych zadań kościelnych z ich udziałem, korzystanie z ich twórczej obecności w strukturach społecznych Kościoła może przynieść niemałą pomoc samemu Kościołowi. Jan Paweł II stwierdził, że „Kościół widzi młodych – więcej – Kościół w sposób szczególny widzi siebie samego w młodych – w Was wszystkich, a zarazem w każdej i w każdym z Was”.²⁴

4. Zadania duszpasterstwa grupowego

Grupy powinny prowadzić życie godne powołania, do jakiego zostały wezwane, a jednocześnie wykonywać zadania kapłańskie, nauczycielskie i pasterskie. Grupa kościelna staje się znakiem obecności Bożej w świecie przez ofiarę eucharystyczną (dzięki niej nieustannie zdąża z Chrystusem do Ojca), przez słowo Boże (daje świadectwo Chrystusowi) i wreszcie przez apostołstwo (postępuje w miłości). Chrześcijanie tworzący grupy powinni uczyć się zaradzić swoim potrzebom religijnym. Ta „samowystarczalność” jest podstawą włączenia się w wypełnianie zadań duszpasterskich, których celem jest budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa, a jednocześnie jest ona konieczna do spełniania najważniejszego zadania ewangelizacyjno-apostolskiego: członkowie grup kościelnych mają się dzielić ze wszystkimi ludźmi przyjętym orędziem zbawienia.

W grupach doświadczą się tajemnicy Chrystusa i kształtuje się wspólnota eklezjalna.

Funkcję propedeutyczną w stosunku do pełnego i dojrzałego uczestniczenia chrześcijanina w życiu wspólnoty kościelnej spełnia autoewangelizacja członków małych grup. Jednak dopiero we wspólnocie chrześcijanin przeżywa przynależność do Kościoła Chrystusowego i tylko ona jest zbawczym podmiotem. To twierdzenie ma swoje głębokie uzasadnienie pastoralne. Kościół Chrystusowy jest wspólnotą eklezjalną Jezusa Ewangelicznego – Jezusa historii. Przynależność do Kościoła Chrystusowego oznacza uczestniczenie w misji zbawczej, której wyrazem jest duszpasterstwo, a jego głównym zadaniem jest budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa. Przynależność do Jezusa – wiary określona jest natomiast poprzez proces zbawczy – jego jakość, konsekwentność. Relacja pomiędzy pośrednictwem zbawczym i procesem zbawczym domaga się respektowania niezbywalności praw, które posiada wspólnota Kościoła powszechnego, urzeczywistniająca się w diecezji i parafii. Żadna, nawet najlepiej działająca grupa, nie może zatem uzurpować sobie prawa do wypełniania misji zbawczej realizowanej w ramach duszpasterstwa, opartego na spełnianiu trzech funkcji: prorockiej, kapłańskiej i królewskiej (pasterskiej). Grupy, istniejące we wspólnocie parafialnej, nie mogą przejmować zadań duszpasterskich, które zarezerwowane są dla wspólnoty parafialnej jako całości, z jasno określonym przywództwem proboszcza, który odpowiada za organizację życia parafii we wszystkich wymiarach.

II. Organizacja duszpasterstwa grupowego

Grupa pomaga uczniom Chrystusa dojrzewać, podtrzymuje ich w trudnych momentach, jakie pojawiają się na ich drodze dojrzewania wiary. Jed-

nak uczestnictwo w grupie ma charakter służebny w stosunku do bycia w Kościele. Jej funkcja propedeutyczna nie pozwala na to, aby postrzegać ją jako „miejsce kościelne”, a to oznacza, że nie można jej uznawać za Kościół w żadnym znaczeniu. Problem „eklezjalności grupy” dotyczy zatem jej realnych związków z Kościołem – Wspólnotą.

W tej perspektywie misja duszpasterstwa grupowego skupia się wokół trzech podstawowych celów formacyjno-pedagogicznych: wychowania do wiary, wychowania do wspólnoty, wychowania do indywidualno-wspólnotowego przeżywania wiary w codzienności. Wyływają z nich trzy grupy zadań wychowawczych: 1) udzielanie pomocy człowiekowi w rozpoznaniu powołania wiary (funkcja ewangelizacyjna); 2) powiązanie wiary z życiem i działalnością wspólnoty Kościoła – zwłaszcza poprzez sakramenty (funkcja ukościelenienia – duszpasterstwo zwyczajne); 3) wspomaganie człowieka w realizacji powołania wiary w korelacji z życiem codziennym (funkcja egzystencjalna – apostołstwo).

1. Rodzaje grup religijnych

Szczegółowe rodzaje grup zależą od kryteriów, jakie przyjmuje się przy ich podziale. Mogą one dotyczyć celów grup, ich wielkości, etapów życia i sytuacji życiowych człowieka, płci, zawodów, stanów. Członkowie poszczególnych grup mają odrębną mentalność, przyzwyczajenia i wrażliwość religijno-moralną, dlatego duszpasterstwo grupowe powinno być dostosowane do poziomu duchowego, intelektualnego, do wieku i zawodu ludzi, ich sytuacji życiowej.

W duszpasterstwie grupowym występują grupy formalne, w których odbywa się katechizacja parafialna, przygotowanie do małżeństwa, formacja ministrantów, lektorów, szafarzy posług liturgicznych. Na tej zasadzie mogą powstawać kręgi biblijne, koła różańcowe i grupy modlitewne, a także grupy duszpasterstwa rodzin. Duszpasterstwo specjalne tworzy grupy psychoterapeutyczne i socjoterapeutyczne dla osób zagrożonych patologią, chorych, niepełnosprawnych.

Grupy religijne mogą mieć charakter terapeutyczny – świadczyć pomoc uczestnikom w rozwiązywaniu problemów psychologicznych. Grupy różnią się od siebie pod względem przewidywanego zasięgu ingerencji: od doradztwa poprzez wsparcie aż po głęboką psychoterapię. Takie grupy są zawsze prowadzone przez uprawnionych specjalistów, doradców. Grupy religijne spełniają zadania pomocnicze dla osób walczących z nałogiem lub psychiczną słabością – chronią swoich członków przed powrotem do dawnego życia. Grupy religijne są też płaszczyzną kontaktu dla ludzi, którzy znaleźli się

w podobnej sytuacji i dlatego mogą sobie pomóc w poradzeniu sobie z danym problemem.

2. Podmiot i przedmiot duszpasterstwa grupowego

Podmiotem i przedmiotem duszpasterstwa grupowego są wszyscy członkowie Kościoła, którzy przyczyniają się do jego wzrostu i nieustannego uświęcania. Zakres spełnianych funkcji prorockich, kapłańskich i pasterskich zależy od stopnia udziału w kapłaństwie Chrystusowym oraz udzielonych przez Ducha Świętego charyzmatów do realizacji zadań specjalnych w Kościele. Podmiot duszpasterstwa stanowią kapłani i wierni świeccy, a także instytucje kościelne wypełniające zadania pastoralne. Podmioty realizują funkcje duszpasterskie w różnorodności grup i wspólnot, stanowiących Lud Boży (w diecezji, w parafii, związkach, bractwach, radach kościelnych, zespołach, grupach, wspólnotach), w których wszyscy członkowie wzajemnie na siebie oddziałują i dopełniają się (wierni świeccy, duchowni, osoby konsekrowane). Duszpasterstwo grupowe, w znaczeniu tradycyjnym, oznacza organizowanie działań pastoralnych w stosunku do członków grup religijnych, które stanowią jego przedmiot. W nowoczesnym duszpasterstwie grupowym zacierą się podział na podmiot i przedmiot duszpasterstwa i dochodzi do rzeczywistego upodmiotowienia członków grupy religijnej.

3. Funkcje duszpasterstwa grupowego

Grupa religijna w duszpasterstwie zwyczajnym jest widzialną manifestacją trzech podstawowych funkcji pośrednictwa zbawczego: nauczania, służby liturgicznej i miłości czynnej.²⁵ Zadania spełniane przez członków grup religijnych wymagają koordynacji działań katechetów, duszpasterzy, członków rad parafialnych, uczestników innych grup religijnych, dzięki czemu można uniknąć dublowania zadań pastoralnych.

W duszpasterstwie grupowym dominuje postęga słowa, stwarzająca możliwości przygotowania członków grup do spełniania zadań ewangelizacyjno-apostolskich w parafii. Grupy religijne są miejscem spotkania ze słowem Bożym, a członkowie grup są aktywnymi podmiotami i mają prawo i obowiązek głosić słowo Boże. Przysposobienie do proklamowania słowa Bożego w ramach spotkań grupowych to długofalowe i permanentne kształcenie się w zasadach dykcji, emisji głosu, deklamacji, retoryki, znajomości języków obcych, a przede wszystkim teologii biblijnej. W przygotowaniu świeckich głosicieli Ewangelii uczestniczą duszpasterze i świeccy. Osoby przygotowane włączają się w organizowanie forum dyskusyjnego, prowadzenie gazetki parafialnej, przygotowywanie wywiadów i korespondencji dla

pism i rozgłośni lokalnych i diecezjalnych o aktualnych wydarzeniach w parafii.

Duszpasterstwo grupowe włącza się w liturgię, w której czynnie uczestniczą służby liturgiczne (ministranci, lektorzy, komentatorzy, kantorzy i członkowie chóru) oraz osoby, które aktywnie biorą udział w przygotowaniu i sprawowaniu kultu liturgicznego. W grupach religijnych dokonuje się formacja liturgiczna z uwzględnieniem konkretnej życiowej sytuacji człowieka, który zostaje przygotowany do uczestnictwa w liturgii i pozwala się jej kształtować.

Grupa religijna stanowi dla jednostki pomoc w spotkaniu z drugim człowiekiem. Grupy religijne dają świadectwo miłości, podejmując akcje katolickie, najczęściej charytatywne (organizatorzy i działacze służby zdrowia, domów opieki, zakładów specjalnej troski) i pedagogiczne, które są realizowane przy pomocy instytucji, ruchów i zespołów odnowy duchowo-moralnej, stowarzyszeń i organizacji (bractwa, sodalicje, rady i komitety).

Grupa religijna jest miejscem dojrzewania wiary i życia wiarą. W grupie religijnej dochodzi do odkrycia, doświadczenia, pogłębienia i ubogacenia wymiaru duchowego członków, który jest celem formacji w kręgach biblijnych, grupach modlitewnych, kołach dyskusyjnych zajmujących się problematyką wiary. W grupie religijnej uczestniczą ludzie z różnymi doświadczeniami wiary, z różnym stosunkiem do doktryny chrześcijańskiej i Kościoła. Grupa pomaga swoim członkom spojrzeć w świetle Ewangelii na ich życie, powołanie, zadanie, zawód, problemy, pomaga powiązać ich osobiste doświadczenia wiary z tradycją Kościoła, pogłębić ich osobistą wiarę, umożliwić jej przemianę, ożywiać nieustannie ich duchowość i przekształcać ją w osobowe spotkanie z Bogiem i z drugim człowiekiem. W procesie duchowego dojrzewania członków grupy oraz powstawania i utrwalania więzi z Bogiem i innymi ludźmi ważna jest współpraca z duszpasterzami, wspólnotą parafialną, rodziną, szkołą, animatorem.

4. Formy i metody duszpasterstwa grupowego

Niezastąpioną rolę w rozwoju grup spełnia parafia, w której powinny rozwijać się grupy modlitewne, ewangelizacyjne, apostołskie, formacyjne, wychowawcze, misyjne, pomagające ludziom i otwarte na ich potrzeby. Na terenie parafii odpowiedzialność za organizację duszpasterstwa grupowego spoczywa na proboszczu, który koordynuje i kontroluje ich działania. Regularne spotkania z przedstawicielami grup religijnych służą omawianiu aktualnych problemów życia kościelnego i społecznego parafii i lokalnej wspólnoty i stanowią pomoc w planowaniu ich działalności pastoralnej.

Dla wypełnienia misji prorockiej Bóg udziela duchownym i świeckim nadprzyrodzonego zmysłu wiary, łaski słowa oraz charyzmatów, stosownie do potrzeb Ludu Bożego. W duszpasterstwie grupowym docenia się różne formy uzupełniające przekaz wiedzy religijnej: 1) publiczne ukazywanie Ewangelii i budzenie zainteresowania wartościami życia inspirowanego Duchem Jezusa; 2) przekazywanie pełnej informacji o religii i wierze chrześcijańskiej, która umożliwia członkom grupy podjęcie odpowiedzialnych decyzji życiowych według zasad wiary; 3) różne formy katechezy parafialnej (zwłaszcza w przygotowaniach do przyjęcia sakramentów), które pomogą wytrwać na drodze wiary; 4) uzupełnianie wiedzy religijnej, która ma doprowadzić członków grup do odkrycia mocy wiary Chrystusowej. W duszpasterstwie grupowym stosuje się nowe metody: rozmowy biblijne, spotkania ze słowem Bożym, metoda *gestalt*, dramy, bibliodramy.²⁶

W grupie religijnej można zorganizować zespół odpowiedzialny za przygotowywanie modlitewno-liturgiczne wspólnoty parafialnej: organizowanie form pobożności ludowej (różaniec – październik, nabożeństwo majowe, odpusty parafialne, uroczystość Wszystkich Świętych), przygotowanie okresowych dekoracji związanych z uroczystościami kościelnymi i patriotycznymi: adwent – wieniec adwentowy, Boże Narodzenie – żłobek, Wielki Post – grób Pański, odpust parafialny, dożynki, święta patriotyczne. Dotyczy to także wszystkich grup, które uczestniczą w publicznej modlitwie Kościoła, sprawowaniu sakramentów i sakramentaliów.²⁷

Duszpasterstwo grupowe włącza się w działalność charytatywną w parafii: odwiedziny chorych i starszych, pomoc rodzinom najbardziej potrzebującym i wielodzietnym, opieka nad dziećmi z rodzin patologicznych. W spełnianiu tych zadań konieczna jest współpraca duchowieństwa i świeckich, zwłaszcza w zakresie wychowania charytatywnego młodzieży. Mają temu służyć parafialne zespoły charytatywne, których zadaniem jest zaangażowanie w działalność charytatywną jak największej liczby parafian dla rozpoznania rzeczywistych potrzeb członków wspólnoty parafialnej. Zespołowe działania charytatywne mają konkretny cel: organizowanie pomocy osobom potrzebującym duchowego, psychicznego lub materialnego wsparcia.

5. Duszpasterstwo grupowe w praktyce „starych” i „nowych” ruchów religijnych

Sobór Watykański II docenił rolę i znaczenie grup religijnych dla życia i rozwoju Kościoła (DA 30). „Znakiem czasu” jest powstawanie nowych ruchów odnowy życia kościelnego, zwłaszcza wśród ludzi świeckich. Do grup religijnych wierni wstępują dla pogłębienia formacji duchowej i lepsze-

go poznania prawd wiary – historyczne III zakony (obecnie stowarzyszenia), zakony rycerskie, bractwa i arcybractwa oraz wszelkie wspólnoty, które żyją duchowością zgromadzeń zakonnych i pomagają w realizacji ich powołania. Obok nich funkcjonują rdzennie polskie lub przeszczepione na polski grunt ruchy o zasięgu międzynarodowym, które powstały po Soborze Watykańskim II: Odnowa w Duchu Świętym, Ruch „Światło-Życie”, Dzieło Maryi – Ruch Focolari, Ruch dla Lepszego Świata, Komunia i Wyzwolenie, Ogniska Miłości, Wspólnota Emmanuel, Wspólnota Nowa Droga, Prałatura Personalna Opus Dei, Droga Neokatechumenalna. Wierni włączają się w działalność ruchów i stowarzyszeń podejmujących dzieła apostołskie związane z ewangelizacją i wykonywaniem dzieł pobożności i miłości. Specyfiką tych wspólnot jest służba bliźnim, rozwiązywanie problemów społecznych, działalność charytatywna (na rzecz ubogich, narkomanów, więźniów, obrony nienarodzonych). Należą tu także ruchy społeczne, stowarzyszenia branżowe, dobroczynne, kobiece, harcerskie i misyjne.²⁸

Podstawą działania ruchów są grupy mające charakter małych wspólnot, które posiadają formalną strukturę organizacyjną albo działają bez określonych form ustawowych. Dzięki tym małym grupom znak wspólnoty Kościoła ukazuje się innym ludziom jako prawdziwe świadectwo miłości (DA 17). Grupy religijne o charakterze formalnym lub nieformalnym domagają się stosownej opieki duszpasterskiej, którą może im zapewnić tylko właściwa organizacja duszpasterstwa grupowego. Należy dążyć, aby organizowanie duszpasterstwa grupowego nie koncentrowało się wyłącznie na wymiarze personalno-instytucjonalnym, ale przenikało wymiar duchowy i intelektualny grup religijnych.

* * *

Duszpasterstwo powinno służyć młodzieży, która chce rozwijać swoją wiarę i przygotować się do życia wiarą w codzienności. Jan Paweł II zachęca więc, aby w młodym wieku, tak ważnym dla kształtowania dojrzałej osobowości, młodzi ludzie uczyli się przyznać właściwe miejsce religijnemu czynnikowi formacji, zdolnemu podnieść człowieka do pełnej godności, jaka wynika z synostwa Bożego. „Pamiętajcie zawsze, że jedynie wtedy, gdy oprzecie się – jak mówi święty Paweł – na jedynym fundamencie, jakim jest Jezus Chrystus (por. 1 Kor 3, 11), potraficie zbudować coś prawdziwie wielkiego i trwałego”.²⁹ I dalej naucza Papież: „Wszakże jest rzeczą konieczną – pisał mój poprzednik, Paweł VI, w adhortacji apostołskiej *Evangelii nuntiandi* – żeby sami młodzi, należycie uformowani w wierze i modlitwie, stawali się coraz bardziej apostołami swoich rówieśników” (EN 72). Każdego z was czeka porywające zadanie głoszenia Chrystusa kolegom z ławy

szkolnej i towarzyszym. Każdy z was powinien nosić w sercu pragnienie bycia apostołem w swoim otoczeniu”.³⁰

„Analfabeta to umysł niedożywny”, a młody człowiek pozbawiony dobrego wychowania to niewydolne serce. Istnieje jednak pewny sposób, aby serce wzmocnić. Tym sposobem jest modlitwa. Jan Paweł II podkreśla, że „jest się mocnym we wierze dzięki modlitwie. Już święty Paweł polecał: «Nieustannie się módlcie» (1 Tes 5, 17). Można istotnie poznać doskonale Pismo Święte, można być uczonym w filozofii i w teologii, a nie mieć wiary albo ulec rozbiciu w wierze; ponieważ to Bóg zawsze wzywa najpierw do poznania Go i do miłowania Go w odpowiedni sposób. Trzeba dlatego być pokornym wobec Najwyższego; trzeba zachować poczucie tajemnicy, ponieważ między Bogiem i człowiekiem pozostaje zawsze nieskończoność; trzeba pamiętać, że wobec Boga i Jego Objawienia nie tyle jest kwestia rozumienia własnym ograniczonym rozumem, ale raczej miłowania. Dlatego Jezus mówił: «Wysławiam Cię, Ojczy, Panie nieba i ziemi, że zakryłeś te rzeczy przed mądrymi i roztroprnymi, a objawiłeś je prostaczkom. Tak, Ojczy, gdyż takie było Twoje upodobanie!» (Mt 11, 25-26)”.³¹

PRZYPISY

¹ Według K. Rahnera „jeżeli ktoś wierzy, że żywy Bóg, jako niepojęta tajemnica, pozostaje do nas w stosunku absolutnej bliskości i bezpośredniej samokomunikatywności; jeżeli – po drugie – zdaje się on, z myślą o Jezusie Chrystusie ukrzyżowanym i zmartwychwstałym, na tę samobóstwiająca bliskość litościwego i przebaczącego Boga; jeżeli – po trzecie – odczuwa, jako rzecz zrozumiałą samą przez się, że wiarę przeżywa się razem z innymi ludźmi w tym, co nazywa się Kościołem, o którym wiadomo, i to nawet bez potrzeby prowadzenia jakichś szczegółowych badań historycznych, iż od czasów prakościła stanowi nieprzerwaną kontynuację działalności Jezusa, to – moim zdaniem – człowiek taki zasługuje na miano rzymskokatolickiego chrześcijanina”. – *Kościół w świecie zsekularyzowanym*. Rozmowa z prof. Karlem Rahnerem, „Novum” 2(1979), s. 68.

² Por. G. Milanesi, *L'ateismo giovanile*, w: *L'ateismo contemporaneo*, t. 1, Torino 1967, s. 231-252; A. Vergote, *Analisi psicologici del fenomeno dell'ateismo*, w: *L'ateismo contemporaneo*, dz. cyt., s. 152-180; R. Pomiński, *Konflikty życiowe a próby i załamania religijne młodzieży*, „Homo Dei” 2(1975), s. 102-109.

³ „*Współczesna katecheza zwłaszcza dzieci i młodzieży*”. *Orędzie do Ludu Bożego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów*, Warszawa 1978, s. 3.

⁴ A. del Monte, *Sytuacja w świecie młodzieży*, „*Życie i Myśl*” 28(1978)2, s. 50.

⁵ Por. G. Angelini, *Pastorale giovanile e prassi complessiva della Chiesa*, w: *Facolta Teologica dell'Italia Settentrionale. Condizione giovanile e annuncio della fede*, Brescia 1979, s. 89.

⁶ „*Współczesna katecheza zwłaszcza dzieci i młodzieży*”. *Orędzie do Ludu Bożego*, dz. cyt., s. 3-4.

⁷ Zob. W. Szewczyk, *Małe grupy w parafii – samokształcenie, formacja i działanie*, „*Ateneum Kapłańskie*” 127(1996), s. 405-410.

⁸ G. Angelini, *Pastorale giovanile e prassi complessiva della Chiesa*, art. cyt., s. 91.

⁹ L. Boff, *Ecclesigenesi. Le comunità di base reinventano la Chiesa*, Roma 1978, s. 9.

¹⁰ Życie społeczne nie ogranicza się do relacji „ja – ty”, lecz wymaga zajęcia postawy „my”. Zob. S. Kowalczyk, *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Wrocław 1986, s. 97.

¹¹ W salezjańskim stylu pracy grupy formacyjne są „naturalnymi (normalnymi) grupami życia i pracy”: grupy określonych interesów, zespoły sportowe, klasy szkolne i grupy międzyklasowe, grupy podejmujące działania na rzecz humanizacji życia, grupy o charakterze społecznym, apostołskim. Dla salezjanina każda grupa może stać się miejscem integralnego wychowywania, nowym sposobem ewangelizacji. – *Conferenza ispettori salesiani italiani. Catechesi, Associazionismo, Sport. Documenti della conferenza ispettoriale italiana*, Roma 1976, s. 13-14.

¹² Grupy nieformalne zmierzają do zapewnienia tego, czego Kościół w swoim wymiarze globalnym nie daje czy też nie jest w stanie ofiarować. Wszystko to wynika, jak się wydaje, z generalnej niezdolności Kościoła do ofiarowania tym, którzy są bardziej umotywowani przez Ewangelię, głębszego sposobu jego przeżywania w tradycyjnych strukturach. Chodzi tu o nowe rozumienie samego Kościoła i jego instytucjonalnych struktur, a czasami nawet jakieś przeciwstawianie się im, czy częściej – o nowe doświadczenie, istniejące obok już istniejących, które są związane z tradycyjnymi strukturami. W końcu chodzi o odnowę eklezjologii. – Y. Congar, *I gruppi informali nella Chiesa*, w: *Comunità ecclesiali di base. Utopia o realtà?*, Assisi 1977, s. 38.

¹³ Można czasami pokazać niektóre grupy, mniej lub bardziej liczne, które zmierzają do stania się „kościółkami”, albo uciekają w formę życia, którą można określić jako miejsce wzajemnej adoracji czy wzajemnego pocieszania się, w pewnych przypadkach nie „arystokratycznego indywidualizmu”, albo też prowadzące do „wspólnotowego integryzmu”, zamknięte na każdy typ kontaktów, oprócz tych, których inicjatorami są ich członkowie. To może doprowadzać do przeświadczenia o realizowaniu się w takiej grupie całego Kościoła i świadomości, że tylko w niej dochodzi do praktykowania chrześcijaństwa, albo w najlepszym przypadku jest ona lepszym jego wyrazem. – A. Favale, *Riflessioni conclusive*, w: *Movimenti ecclesiali contemporanei. Dimensioni storiche, teologico-spirituali ed apostoliche*, Roma 1982, s. 532-533.

¹⁴ Por. R. Kamiński, *Parafia wspólnotą wspólnot*, w: *Kościół w służbie człowieka*, Olsztyn 1990, s. 212.

¹⁵ K. Klauza, *Eklezjogenetyczna funkcja środków społecznego przekazu*, w: *Kościół a środki społecznego przekazu*, Warszawa 1990, s. 166.

¹⁶ Religia, jak żadna inna dziedzina kultury, wydaje się być najbardziej kontrowersyjnym problemem naukowym, a nie tylko wyznaniowym. Jako kategoria jest pojęciem wieloznacznym i wielowymiarowym, zarówno w swojej strukturze, morfologii, jak i w wielozakresowych funkcjach społecznych. Tym, co wyróżnia religię jako system kultury i religijność jako cechę kulturową wyznawców, jest występująca powszechnie zasada dwoistości przedmiotowej: wytwory, zachowania, wierzenia, wartości religijne są dwuwymiarowe, prezentują się jako fakty zobjektywizowane (w pewien sposób doświadczane) oraz jako fakty „ukryte”, transcendentalne. Dwoistość ta jest głównym źródłem ograniczającym pole obserwacji naukowej. Religia jest „do końca” niepoznawalna, a to, co jest w niej niepoznawalne, zdaje się najbardziej kontrowersyjne, a zarazem intrygujące. – E. Ciupak, *Religia w świetle teorii socjologicznej*, AK 141(2003), s. 6.

¹⁷ H. Plessner twierdzi, że „oczekiwania zbawienia ostatecznie zorientowanego na świat doczesny, nie mogłyby się ze wszystkimi jej następstwami w nauce, technice i ekonomii dokonać bez motywów religijnych. Od czasów Maxa Webera i Ernsta Troeltscha wiemy jednak, że sekularyzacja, jeśli nawet w ostatecznym rozrachunku okazuje się antychrześcijańska, nie była antychrześcijańska w swoich początkach. Pogańskie tendencje Renesansu nie pokonałyby w końcu oporu odnowionego przez reformatorów chrześcijaństwa, gdyby – paradoksalnie – z postawy ascetycznej oraz postawy afirmacji świata nie wynikły dążenia mimowolnie równoległe”. – Z. Krasnodębski, *Upadek idei postępu*, Warszawa 1991, s. 21-22.

¹⁸ System totalitarny dokonał spustoszeń w religijności Polaków. Jako jeden z poważniejszych skutków należy wymienić pewną selektywność moralną, coś, co może być nazwane wręcz religij-

nością „à la carte”, w której chrześcijanie wybierają sobie to, co im odpowiada, odrzucając wszystko inne, a także rozdźwięk pomiędzy wyznawaną wiarą a postawą życiową. – Por. D. Sullivan, *Kościół stracił więcej niż Pan Bóg*, Warszawa 2002, s. 17.

¹⁹ Zob. H. Wich, *Kirchenfremde Christen. Anregungen und Hilfen für die Pastoral*, Würzburg 1984, s. 29-72; W. Friedberger, *Pastoral mit Distanzierten. Situation-Kontakt-nahme*, München 1981, s. 53-105.

²⁰ „Współczesna katecheza zwłaszcza dzieci i młodzieży”. *Orędzie do Ludu Bożego*, dz. cyt., s. 3-4.

²¹ Dzięki szerokiej wiedzy o człowieku można przede wszystkim dowartościować czynniki psychiczne w integralnym rozwoju osobowości, gdyż odgrywają one szczególną rolę w życiu człowieka (jednostkowym i społecznym). Zwłaszcza psychologia „zajmująca się psychiką ludzką i wykrywająca prawo psychologiczne, podbudowuje wiedzę o nich. Przez to może ona oddawać ogromną usługę podmiotowi duszpastersko-wychowawczej działalności”. – F. Woronowski, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Lublin 1972, s. 106.

²² W. Hryniewicz, *Eklezjologiczne i ekumeniczne znaczenie ruchów międzywyznaniowych*, „Biuletyn Ekumeniczny” 1(1976), s. 23.

²³ M. Majewski, *Przekaz wiary nowemu pokoleniu*, w: *W służbie człowiekowi. Studium duszpastersko-katechetyczne*, Kraków 1991, s. 53.

²⁴ Jan Paweł II, *List apostolski do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, Poznań 1985, n. 15.

²⁵ Młodzieży potrzebne są spotkania z Kościołem, Chrystusem Eucharystycznym, z kapłanem, a także stworzenie możliwości uczestniczenia w żywych komórkach Kościoła, jakimi są małe grupy, w których ludzie żyją wiarą i modlitwą. – Z. Rutkowski, *Lekcja religii a Kościół przyszłości*, „Communio” 11(1991)2, s. 60.

²⁶ Zob. W. Logardt, *Bibel und Spiel*, w: *Handbuch der Bibelarbeit*, München 1987 s. 296-305; *Bibeltheater. Materialhefte der Beratungsstelle für Gestaltung von Gottesdiensten und anderen Gemeindeveranstaltungen 43*. Frankfurt a. M. 1985.

²⁷ W duszpasterstwie młodzieży należy zwrócić szczególną uwagę na następujące zadania: troska o żywy i owocny udział w niedzielnej Mszy świętej, przygotowanej i sprawowanej przy czynnym udziale młodzieży z odpowiednio dostosowaną homilią; przeżywanie liturgii pozostałych sakramentów; udział w nabożeństwach roku liturgicznego; uczestnictwo w parafialnych grupach i ruchach młodzieżowych; tworzenie wspólnot modlitewnych na terenie szkoły. – K. Nycz, *Nowa sytuacja duszpasterstwa po powrocie katechezy do szkół*, „Ateneum Kapłańskie” 118(1992), s. 240-241.

²⁸ E. Weron, *Ruchy odnowy we współczesnym Kościele*, Poznań 1993; A. Petrova-Wasilewicz, *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, Warszawa 2000.

²⁹ Jan Paweł II, *Rola Kościoła w wychowaniu chrześcijańskim*. Przemówienie do uczniów i studentów (30. 01. 1979), w: Jan Paweł II, *Nauczanie Papieskie*, t. 2, cz. 1, Poznań 1990, s. 107.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.